

УДК 378.13:821.61.2

Віталіна Рейдало

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ
Я. А. КОМЕНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

У статті аналізуються проблеми сучасної методики викладання української літератури у вищій школі, зокрема ефективність застосування технології модерації у навчанні студентів магістратури при викладанні курсу «Методика викладання української літератури у вищій школі», звертається увага на одне з головних завдань ВНЗ – підготовки майбутніх викладачів з української літератури, формування їх професійно-методичної компетентності шляхом використання у навчальному процесі сучасних технологій навчання. Представлено концептуальні основи технології розвивального навчання, зокрема модерації. Водночас, висвітлюються погляди видатного чеського педагога Я. А. Коменського на систему навчання та проаналізовано можливість застосування його дидактичних принципів на практиці у процесі викладання модеративної лекції у вищій школі.

Ключові слова: педагогічна технологія, технологія навчання, технологія розвивального навчання, методика модерації, лекція-модерація, дидактичні принципи Я. А. Коменського, принцип наочності, принцип систематичності, майбутній викладач української літератури, методика викладання української літератури у вищій школі.

Сучасний розвиток інформаційного суспільства, інтеграція у європейський освітній простір та модернізація національної системи освіти висувають нові вимоги до кваліфікації майбутніх викладачів. Основним завданням сучасної вищої школи є підготовка всебічно розвинутих молодих викладачів, здатних постійно поповнювати та поглиблювати свої знання, підвищувати теоретичний та практичний рівні, формувати вміння оперувати новими технологіями та знаннями, бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, навчатися впродовж життя. Для цього потрібно інтенсифікувати навчальний процес, посилити його привабливість та результативність у всіх формах і методах навчання [7, с. 143]. Відтак, актуальною є проблема оптимізації навчально-виховного процесу, необхідність розроблення та впровадження сучасних педагогічних технологій у практику підготовки майбутніх викладачів та вивчення їхньої ролі у розвитку освітньої галузі.

Перебудова всіх напрямів діяльності сучасного освітнього простору та створення відповідних умов формування молоді компетентної

особистості викладача потребує повернення до вже набутого людством прогресивного досвіду в царині педагогіки з погляду сьогодення, його переосмислення та висвітлення у контексті сучасних культурно-освітніх змін, адже саме педагогічний досвід є тим невичерпним життєдайним джерелом і одночасно способом перевтілення наукового знання у практичні вміння, критерієм його істинності. Українські вчені знаходять відповіді на актуальні питання педагогічної науки та практики у багатій різноплановій спадщині видатного чеського педагога-реформатора Я. А. Коменського. Його педагогічні ідеї, винятково актуальні для свого часу, і сьогодні не втратили великого значення. Критикуючи вади тогочасного суспільства, Я. А. Коменський усіма силами намагався розвинути освіту, бо вбачав у цьому основний шлях поліпшення життя трудового люду. Не потрібно, він заявляв, ховати науку в книжках для вчених, оскільки лише завдяки навчанню і вихованню людина стає людиною, тому знання мають бути доступні для всіх [3, с. 78].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що педагогічна спадщина Я. А. Коменського була предметом особливого наукового зацікавлення багатьох вітчизняних педагогів. На сьогодні маємо велику кількість праць, де науковці реконструювали просвітницьку й суспільну діяльність чеського педагога (В. Григорович, Б. Мітюров, Ф. Науменко); проаналізували його педагогічні, філософсько-релігійні погляди (Н. Гончаров, М. Демков, Е. Івахненко); визначили вплив ідей чеського педагога на розвиток шкільництва в Україні у різні історичні періоди (М. Євтух, В. Любащенко, Є. Мединський). Окремим історіографічним аспектам рецепції науково-педагогічного доробку Я. А. Коменського в Україні присвячено розвідки сучасних вітчизняних дослідників А. Бондара, А. Вихруща, Л. Лаптевої, Т. Пантюк, В. Струманського, М. Ярмаченка та інших [4, с. 3].

Проте, у науковій літературі відсутні дослідження щодо застосування дидактичних поглядів Я. А. Коменського у методиці вищої школи, зокрема під час підготовки магістрів з української літератури на заняттях з методики викладання у ВНЗ, а також можливостей побудови нових технологій навчання на дидактичних засадах чеського педагога. Адже на сучасному етапі розвитку педагогічної та методичної науки розвідки з проблем виникнення і використання інноваційних педагогічних технологій набули широкої популярності. Ці питання розроблялися такими вченими, як В. Беспалько, І. Дичківська, О. Кучерук, М. Пентилюк, О. Савченко, Г. Селевко, Л. Столяренко, Г. Токмань, М. Фіцула та ін.

Метою статті є обґрунтування ефективності застосування інноваційних технологій навчання, зокрема модеративної, із можливим використанням дидактичних принципів Я. А. Коменського під час підготовки майбутніх викладачів української літератури у магістратурі вищого навчального закладу.

Сучасна українська освіта відкрита різноманіттю навчальних освітніх технологій. Не є винятком і процес викладання у вищій школі. Технології, що активно використовуються у педагогічній практиці, поділяють на традиційні та інноваційні. Сучасний викладач, прагнучи уникнути дидактичної одноманітності, базуючись на традиційних методах, формах, прийомах навчання та виховання, вдається до використання педагогічних інновацій, вдало коригуючи та застосовуючи їх залежно від педагогічної ситуації.

Будь-яка сучасна педагогічна технологія являє собою синтез досягнень педагогічної науки і практики, поєднання традиційних елементів минулого досвіду і того, що породжено суспільним і технічним прогресом, і насамперед, гуманізацією, демократизацією суспільства і технологічною революцією. Джерелами і складовими частинами нових педагогічних технологій є: соціальні перетворення і нове педагогічне мислення; суспільні, педагогічні, психологічні науки; сучасний передовий педагогічний досвід; історичний вітчизняний і зарубіжний досвід (надбання попередніх поколінь); народна педагогіка [2, с. 46]. Так, розроблення нової дидактики, системи й методів навчання, що у майбутньому кардинально вплинуло на розвиток освітньої галузі, є результатом діяльності великого чеського педагога Я. А. Коменського, який сміливо висунув у свій час ідею загального навчання – «освіта потрібна всім». Він вважав, що людина – це «найдосконаліше, найпрекрасніше створіння», а школа – це «майстерня гуманності» [3, с. 78].

Я. А. Коменський у «Великій дидактиці» так висвітлював важливе питання про зміст і завдання освіти: «А наукова освіта нехай служить людині для удосконалення одночасно її розуму, мови і рук, щоб вона могла все потрібне розумно споглядати, висловлювати словами і здійснювати в дії... Знати, діяти і говорити – ось у чому сіль мудрості» [6]. Його слова суголосні із сучасними завданнями вищої школи: підготувати компетентного фахівця, який досконало володіє власними знаннями, готовий змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, вміє оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Серед пріоритетів освіти сьогодні, а також завдань, поставлених перед вчителем у школі та викладачем університету, уміння оперувати такими технологіями та знаннями, які задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нових ролей у цьому суспільстві [6].

У сучасній педагогічній літературі функціонують взаємопов'язані, але не тотожні поняття: «педагогічна технологія», «освітня технологія» та «технологія навчання». Ми розглядаємо освітню технологію як таку, що відображає загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, а педагогічні технології втілюють тактику реалізації освітніх технологій у навчально-виховному процесі шляхом упровадження моделей

навчання і тотожних йому моделей управління цим процесом. Педагогічну технологію визначаємо як родове поняття, до якого входять технології навчання, виховання і спілкування [5, с. 172–173].

Відтак, інноваційна технологія навчання – система новаторських способів педагогічних дій, форм і засобів навчання, спрямована на оптимізацію процесу навчання. Викладач української літератури повинен не тільки досконало знати новітні технології навчання літератури, а й творчо застосовувати їх у процесі навчання, доповнюючи традиційні методичні складники інноваційними, з метою ефективного викладання дисциплін з української літератури у вищій школі. Проте, «успіх у викладанні літератури забезпечить поетапна діяльність, технологія, яка ґрунтується на взаєморозумінні, взаємодопомозі, довірі між учасниками навчального процесу» [8, с. 246–247]. Я. А. Коменський неодноразово підкреслював ту обставину, що навчання передбачає спільну діяльність учителя і учнів, при цьому він відрізняє навчання як форму діяльності учителя від учіння як форми діяльності учня [6].

«Поняття «технологія» щодо викладання літератури використовують із застереженням: предмет «література» тісно пов'язаний із художньою творчістю і передбачає духовний розвиток особистості, тому і містить складники, які неможливо технологізувати, а саме: імпровізацію, креативність, непередбачуваність індивідуального сприйняття твору, аксіологічність переживань, образність мислення» [8, с. 247]. Сучасні педагогічні технології навчання літератури різноманітні за своїми філософськими та психологічними засадами, але їх поєднує спрямованість на активізацію інтелектуальної та емоційної діяльності студента.

Одним із напрямів удосконалення професійної підготовки викладача української літератури, підвищення його творчих і методичних здібностей є проблемне навчання, що тлумачиться як технологія розвивального навчання, яка сприяє підвищенню рівня інтелектуалізації та індивідуалізації навчального процесу. Проблемне навчання насамперед передбачає системне застосування широкого кола завдань проблемного типу, спрямованих на формування у студентів таких умінь: формувати проблему, будувати гіпотезу, планувати систему дій, спрямованих на вирішення завдання, актуалізувати наявну інформацію, здійснювати реконструкцію відомої інформації, контролювати хід розв'язання завдання, аналізувати й обговорювати результати, виправляти помилки, допущені під час розв'язання завдання, здійснювати пізнавальний процес в умовах нової ситуації, застосовувати загальнонаукові та конкретні методи дослідження [8, с. 207]. На нашу думку, в основі проблемного навчання закладений принцип наочності, який Я. А. Коменський першим теоретично обґрунтував і детально розкрив, протиставляючи його відірваному від життя словесному, пасивному навчанню. Він зазначав, що «початок пізнання завжди випливає з відчуттів, тому навчання слід починати не із

словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними» [6]. Тобто відбувається зміщення освітнього акценту з наративного у бік проблемно-орієнтованого навчання.

Однією з методик, що ґрунтується на проблемно-орієнтованому навчанні, є методика модерації. Термін «модерація» походить від італійського «*moderare*», що означає «пом'якшувати», «послаблювати», «стримувати». У сучасному значенні під модерацією розуміють спеціальну технологію розвивального інтерактивного навчання, завдяки якій групова робота студентської аудиторії стає більш цілеспрямованою і структурованою, підвищується результативність і якість освітнього процесу [1, с. 91].

Модерація – це метод, який у вільній колегіальній атмосфері і за самостійної участі кожного учасника дозволяє цілеспрямовано, ефективно і конструктивно розглядати теми, проблеми і завдання, зосередившись на їхньому змісті [1, с. 91]. Я. А. Коменський зазначав, що «учні за допомогою вчителя повинні чітко усвідомити, яку користь приносить досліджуване в повсякденному житті...», навчання повинно бути активним, «тому, що слід виконувати, потрібно вчитися на ділі» [6].

Технологія модерації є доволі оригінальною і дещо незвичною у тому розумінні, що у своїй основі опирається практично на більшість загальних і спеціальних навчальних закономірностей та принципів дидактики. Модерація дозволяє повною мірою реалізувати усі функції навчального процесу: освітню, виховну, розвивальну. До того ж техніка модерації органічно поєднує найважливіші навчальні методи і прийоми, які активізують студентську аудиторію: аналізу і синтезу, систематизації та класифікації, роботи у малих групах та індивідуальної роботи, унаочнення і «мозкового штурму», узагальнення і презентації, орієнтації на результат і зворотного зв'язку тощо [1, с. 91]. На нашу думку, технологію модерації можна використовувати і на лекції, якщо практичного заняття за тією ж темою не передбачено. У такому випадку лекція-модерація буде цікавою та результативнішою, спрямованою на активну зацікавлену участь всіх учасників навчального процесу. Студент під час такогозаняття перестає бути об'єктом навчання, займає активну позицію у навчальному процесі, а викладач є наставником, консультантом, модератором, який виконує роль досвідченого товариша, що допомагає, скеровує діяльність студентів.

Так, наприклад, у ході вивчення курсу «Методика викладання української літератури у вищій школі» за допомогою технології модерації можна побудувати лекційне заняття, запропонувавши студентам твердження «Компетентний викладач – належна підготовка майбутніх фахівців» (Традиційна тема лекції «Викладач літературознавчих дисциплін у вищому навчальному закладі, його професійні якості»). Модеративне заняття повинно розпочинатися із настановчого питання: «Професійно компетентним викладач вищої школи може бути завдяки...». При цьому

студентам потрібно запропонувати варіанти відповідей: «таланту, умінням, знанням, навичкам, досвіду». Правильна постановка такого запитання надзвичайно важлива, оскільки від результатів студентських відповідей на нього залежить подальша діяльність, якою йтиме модератор. Своє бачення відповіді на настановче питання кожен учасник виявляє за допомогою клейкої маркувальної цятки, яку приклеює у відповідному полі таблиці. Після цього кожному студенту пропонується обґрунтувати свою відповідь. За результатами обговорення викладач-модератор скеровує роботу групи в обраному напрямі. У результаті роботи на модеративному занятті шляхом вирішення проблемних запитань студенти повинні сформулювати визначення «Професійна компетентність викладача української літератури ВНЗ», визначити та обґрунтувати його професійні якості, скласти перелік компетентностей, якими повинен володіти педагог, дати означення кожної компетентності, а також визначити та обговорити недоліки у роботі сучасних викладачів. Завершенням такого заняття може бути презентація чи написання творчої роботи, підготовлені студентами вдома.

Ми вважаємо, що описаний хід лекційного заняття підпорядкований принципу наочності та систематичності за Я. А. Коменським, який вважав, що «у навчанні треба йти від фактів до висновків, від прикладів до правил, які систематизують, узагальнюють ці факти і приклади...» [6].

Отже, заняття, побудовані за допомогою модеративної технології, характеризуються низкою переваг порівняно із традиційними формами. Вона дозволяє усім учасникам навчального процесу зосередитися на основних проблемах та завданнях, критично втручатися в реальність, а отримані результати є зрозумілими і доступними для всіх учасників. Модератор підвищує рівень культури спілкування і дискусій, мотивації студентської аудиторії, а також ефективність спільної роботи у команді [1, с. 92].

Осучаснення навчальної діяльності у вищій школі сьогодні здійснюється шляхом розроблення та застосування інноваційних технологій навчання для активізації навчальної діяльності студентів, розвитку їх творчого потенціалу, формування власної мотивації до педагогічної діяльності. Потреби сьогодення вимагають від майбутнього викладача української літератури не лише ґрунтовних теоретичних знань і механістичних умінь, але й здатності критично осмислювати проблеми, творчо підходити до розв'язання практичних завдань і з усією відповідальністю брати участь у житті суспільства, постійно розвивати свої знання про інноваційні технології та оволодівати новими з метою не лише підвищення власного потенціалу, а й для підвищення рівня підготовленості і професіоналізму своїх майбутніх студентів. Цінний педагогічний матеріал ми знаходимо у доробку чеського педагога Я. А. Коменського, який здійснив реформу у дидактиці та системі навчання і своєю діяльністю вплинув на розвиток освіти в подальшому.

Його дидактичні принципи, які сьогодні є основою педагогіки, можна застосовувати і в методиці викладання окремих дисциплін. У своїй роботі ми спробували побудувати лекцію на засадах наочності та систематичності, використовуючи технологію модеративного навчання. Результатом дослідження стала лекція-модерація як вид активної навчальної діяльності студентів, спрямований на максимально ефективну участь усіх студентів у освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашків О. П. Модерація як інтерактивна навчальна технологія [Електронний ресурс] / О. П. Вашків, Л. П. Вашків. – Режим доступу : <http://old.tnpu.edu.ua/php1/>
2. Вітвицька С. С. Інноваційні педагогічні технології в підготовці вчителів / С. С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 43. Педагогічні науки, 2009. – С. 45–48.
3. Євтух М. Б. Освятити всіх подібно до сонця... / М. Б. Євтух // Рідна школа. – 1992. – № 3–4. – С. 78–83.
4. Лучкевич В. В. Коменіана в українській педагогічній історіографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Лучкевич. – Дрогобич, 2009. – 22 с.
5. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ : монографія / Н. М. Остапенко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. – 330 с.
6. Педагогіка : хрестоматія / уклад. : А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 700 с.
7. Рогозіна О. Методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців засобами новітніх інформаційних технологій / О. Рогозіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 8. – Частина 1. – С. 143–146.
8. Токань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.